

NOTE EPIGRAFICE

Seria V*

Este cunoscut caracterul obscur și « enigmatic » al unor texte epigrafice antice, în primul rând cele fragmentare și lacunoase, care uneori prin lipsa unei lecturi clare și firești au generat și pus în circulație cuvinte și nume insolite, bizare, ireale. Adevărat că dificultatea obiectivă a descifrării e cauzată în majoritatea cazurilor de golurile din text, de felul stîngaci al grafiei și formele limbii populare a unor « scriitori » cu modeste și confuze cunoștințe de gramatică și ortografie, ale căror produse epigrafice constituie adesea veritabile ghicitori, « rebus » pentru cei ce se îndeletnicesc cu descifrarea scrisului anticilor pe piatră, obiecte și materiale de lut, metal etc. Semnalăm aici două exemple de stranii lecturi de inscripții din Dacia ce sînt totodată instructive din punct de vedere al criticii și al metodologiei epigrafice, urmate de o tăbliță votivă grecească.

1. CIL, III, nr. 1120 („Suaemedus“)

Placa de marmură cu relief închinată de un « Suaemedus, zeului nebiruit Mithras » din Apulum¹ prezintă un element epigrafic interesant și prețios din punct de vedere social-istoric: numele credinciosului dedicant, a cărui formă echivocă s-a pretat la lecturi și interpretări diferite. În 1823, P. Köppen citea: DEO INVICTO MITHRE/SV.EMED-S EX VOTO/POSVIT²; francezul Lajard propunea³ SVMEMEDIVS; medicul ardelean Ign. Reinbold (manuscris) SVPREMIS DIVIS, acceptat de Neigebaur⁴, iar Ackner-Müller⁵:

* Seria I în *Dacia*, XI—XII, 1948, p. 269—270; II, în *Epigraphica*, Milano, X, 1950, p. 14—20; III, în *Godišnik-Plovdiv*, 1954, p. 199—201; IV, în *SCIV*, X, 1959, p. 139—143.

¹ În Muzeul din Alba Iulia, nr. inv. 209/I, nou 196/1957; provenită din fosta colecție « Battyana ».

² P. Köppen, *Jahrbücher der Literatur*, Viena, 1823, XXIV, Anzelger-Blatt, p. 14.

³ Lajard, *Mémoires de l'Institut*, Paris, XIV, 2, p. 91, introd. pl. XCVIII, 1.

⁴ J. F. Neigebaur, *Dacien*, Brașov, 1851, p. 158.

⁵ M. I. Ackner-F. Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien*, Viena, 1865, nr. 367.

SVPERMFDIVIS, observind că «supremis divis» este inacceptabil, fără sens; Th. Mommsen văzînd epigrafa la Alba Iulia în 1857 citea S V A E M E D V S, lectură ce a rămas consacrată ca «oficială» (CIL, III, 1120), aproape unanim admisă¹. Dar Cserni² despărțea numele în două, observînd că «literele sînt foarte prost executate și de aceea textul epigrafic e dat greșit de mulți. Trebuie citit: Deo invicto Mithre suae medus ex voto posuit», — ceea ce este evident

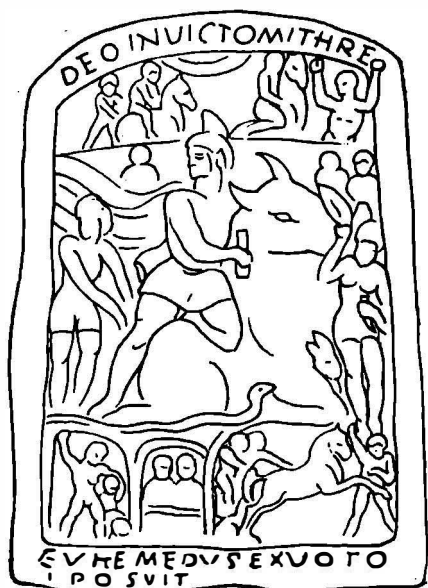


Fig. 1. — Relieful mitriac, CIL, III, nr. 1120.

lipsit de sens. Pus în circulație și girat de prestigiul imens al patriarhului epigrafiei latine, numele «Suaemedus» a devenit cînd celtic³ ori între «nomina illyro-celtica»⁴, cînd oriental-semit⁵, ori trac⁶ sau «nehotărît»⁷. Asemenea unui biet «copil al nimănui», acest «Suaemedus» a peregrinat prin repertoriile de nume proprii, deși n-avea nicăiri corespondente și analogii convenabile, aruncat dintr-un tabel în altul, revendicat de mulți și neexplicat de nimeni, nefiind explicabil decît ca produs al unei lecturi greșite a lui Mommsen. Diversele păreri și ipoteze, pe cît de savante, pe atît de complicate și dificile, în legătură cu forma și originea numelui devin inutile după reexaminarea ceva mai atentă a textului epigrafic, ale cărui litere sînt de fapt cam stîngaci executate (cum releva Cserni) și destul de rău conservate, indicînd însă clar că trebuie să fie vorba de un nume total diferit de hibridul «Suaemedus»: prima literă este nu S, ci E, a treia nu AE ci H+E în ligatură, iar D este de fapt P (rest din R erodat la marginea de jos; cf. fig. 1). Astfel, lectura firească este E V H E M E R V S (restul textului fiind deplin valabil, după lectura îndeobște admisă), adică grecescul *Euhemerus*, — nume devenit celebru prin filozoful raționalist care pe la a. 300 î.e.n. explica pe zeii mitologiei grecești ca persoane umane. Om cu o situație materială mai bună (în urma unor afaceri ori ca gestionar la vreo întreprindere economică etc. din marele centru de la Apulum), Euhemerus

¹ De ex.: F. Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*, II, Bruxelles, 1896, p. 133, nr. 247 și p. 315, nr. 199, fig. 175.

² B. Cserni, *Alsófehérmegye monográfiája* (Monografia județului Alba), Alud, II/1, 1901, p. 339, fig. 45, p. 365, nr. 81.

³ A. Holder, *All-celtischer Sprachschatz*, Lipsca, II, 1904, col. 1644? *Suaemedus*.

⁴ A. Kerényi, *A Daciai személynévek* (Die Personennamen von Dacien), Budapesta, 1941, nr. 1718; «nume celtic?», I. I. Russu, în *AISC*, IV, 1944, p. 232.

⁵ *AISC*, V, 1949, p. 291.

⁶ D. Decev, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, p. 468; dar cf. *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 526.

⁷ Al. Philippide, *Originea romnilor*, I, Iași, 1925, p. 603.

era un personaj venit din orient (poate chiar din Grecia), foarte probabil de condiție socială libertină (fost sclav), cum ar indica faptul că numele său în epoca romană este purtat mai ales de sclavi și liberi¹. Fictivul « Suaemedus » confecționat de epigrafiști dispare lăsând locul grecescului autentic *Euhemerus* și sporind cu un exemplu lista de vreo 390 nume grecești din Dacia romană.

2. CIL, III, nr. 8076, 19 („Iavido“)

În unele cazuri, greutatea lecturii ori greșeala e provocată în epigrafie direct de erudiții ori informatorii moderni, de felul cum ei privesc obiectele scrise și cum le așează ori le țin în mână. A fost semnalată o inscripție greacă « ilizibilă » din Bulgaria copiată de fotograf după un clișeu (film) inversat (răsturnat), din care a rezultat un text cu litere scrise... de la dreapta spre stînga². Un caz apropiat este copia ce au făcut în a. 1842 fruntașii secui din Mihăileni după o inscripție răsturnată³, cu care se aseamănă « lectura » originală dată de G. Téglás unui opaiț stampilat din Sarmizegetusa. Publicînd o serie de materiale epigrafice romane⁴ el menționează « Lampenstempel, 1) Várhely (Grădiște — Sarmizegetusa) a) LVPATI, b) IAVIDO ». Pe al doilea, CIL, III, 8076, 19, îl reproduce la « lucernae, Várhely (Devac in museo) IAVIDO », iar în index p. 2395 reface un cognomen « Iavidus »⁵. Este un nume absolut original, izolat la Sarmizegetusa, « unicum » pentru care în zadar ai căuta exemple ori analogii în orice parte, la oricare din grupele de provinciali. În afară de romanul *Iavolenus*, nimic din bogata și variata onomastică a numeroșilor supuși ai imperiului nu se aseamănă cu « Iavido ». Dar opaițul lui Téglás nu iese din seriile obișnuite ale acestor produse cu « marca fabricii » bine cunoscute în Dacia, căci lectura reală o dă obiectul



Fig. 2. — Lucerna (opaițul), CIL, III, nr. 8076, 19.

¹ De ex.: CIL, III, 8807 C. Volusione Euhemero conlibert.; *Vjesnik Split*, LIII, 1952, p. 248, *Euhemerus servus aug.*

² *Godišnik-Plovdiv*, 1954, p. 199—200.

³ În a. 1842, la demolarea vechii biserici, în stil gotic (sec. XV—XVI), din satul Mihăileni (Székelyszentmihály, r. Odorhei) s-a scos din zidurile ei o serie de șapte altare cu inscripție; pe unul, meșterii din Mihăileni l-au așezat cu capul în jos și astfel l-au citit și copiat fruntașii satului, înct textul lui devenit « enigmatic » este indescifrabil și inutilizabil în afară de literele V S L M de la sfîrșit; cf. *Un raport epigrafic de la Mihăileni*, în *Emlékkönyv Kelemen L.* (Volum omagial K.L.), Cluj, 1957, p. 538.

⁴ G. Téglás, în *AEM*, IX, 1885, p. 245.

⁵ Înregistrat de Philippide, *op. cit.*, p. 603 « Iavido, dativ ? ». R. Vulpe, în *ED*, III, 1925, p. 158, *Iavidus*. A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, Viena, 1957, p. 163.

însuși dacă-l răsturnăm printr-o învîrtire de 180°: din IAVIDO rezultă OCIAVI, în care nu e greu de recunoscut (în lectură incompletă) numele roman la genitiv OCTAVI; literele CT în poziție răsturnată ușor au fost citite ca D de către naturalistul-arheolog Téglás din Deva. Este unul din cele mai frecvente nume pe opaițele din provincia carpatică (cf. fig. 2), descoperite în multe localități¹. Numele «Iavido» fabricat de G. Téglás trebuie scos din lista fabricanților de lămpi din imperiul roman și pus în locul lui un alt exemplar din opaițul lui OCTAVIVS.

3. CIG, III, nr. 6814

Medalion votiv de lut, bine ars, rotund, încadrat în dublu chenar cu diametru 11 cm; pe față inscripția în relief, litere înalte r. I—III 15 mm, r. IV—V 10 mm. Se păstrează în colecția arheologică a Școlii medii nr. 7 «Brassai Samuel» (fostul «colegiu unitarian [al arienilor]») din Cluj. Informațiile existente în bibliografie despre natura și materialul epigrafei («urcior») sînt incomplete ori incorecte, încît piesa necesită o nouă publicare, pentru a zecea oară, cu ilustrare (fig. 3), după «redescoperirea» ei în vechiul loc de păstrare. Mai întîi a fost semnalată în secolul XVIII de Mihail Pap-Szatmáry cu precizarea «in Bibliotheca collegii unitariorum ad fundum vasis testacei»², apoi tot ca «urcior» de Köppen³; republicată și reluată de vreo opt ori de erudiți⁴, fără a vedea piesa, reproducînd cele spuse de Köppen, ea a rămas totuși necitată de unii cercetători care s-au ocupat de cultele orientale⁵ ori de inscripțiile grecești din Dacia⁶. Informația cu privire la locul descoperirii medalionului indică: Abrud, unde exista probabil o mică așezare antică din epoca romană; aici însă piesa — la fel ca alte obiecte arheologice-epigrafice romane și grecești existente acum ori mai demult în orașul Abrud — a fost adusă foarte probabil de la Roșia Montană (r. Cîmpeni), vechiul Alburnus Maior, marele centru al mineritului aurifer al Daciei romane, unde

¹ Cunoscut în Sarmizegetusa, Alba Iulia, Almașu Mare (r. Alba), Cristești (r. Tg. Mureș), Turda, Ilișua (r. Beclean), Buciumi (r. Zălau); Oltenia (Răcari, Romula, Sucidava etc.). Cf. și Dóra Iványi, *Die pannonischen Lampen*, 1935, p. 31—33, 212—216, 275—276, 317 și planșe.

² *Numophylacium Tsepregianum*, descriptum labore Michaelis Pap-Szathmári, Claudiopoli (Cluj), 1758 și următorii, p. 151.

³ P. Köppen, *Jahrbücher der Literatur*, 1823, XXIV, Anz.-Blatt, 22 «die folgende griechische Inschrift copierte ich von einem irdenen Krüge, der in Abrudbánya (Auraria Major) gefunden seyn soll und nun im Collegium der Socinianer (Arianer) zu Klausenburg aufbewahrt wird».

⁴ CIG, III, 1853, nr. 6814 (in urceo qui asservatur Klausenburg in collegio Arianorum); Ackner-Müller, *op. cit.*, nr. 608; Bursians *Jahresbericht*, 36, Bd. 11, 1883, 3, p. 144; *Wochenschrift für klassische Philologie*, 1886, p. 1273, citat de W. Drexler, *Mythologische Beiträge*, I. *Der Cultus der ägyptischen Gottheiten in den Donauländer*, Leipzig, 1890, p. 53 («Krug zu Klausenburg im Colleg der Arianer»); B. Cserni, *Alsófehérmegye monográfi.*, 11/1, 1901, p. 537; *IGR*, I, nr. 538; Fried. Jacobi, *Panles Theoi*, Dissert. Halle, 1930, p. 31, nr. 5.

⁵ Dorin O. Popesco, *Le culte d'Isis et de Serapis en Dacie*, in *Mélanges de l'Ecole roumaine en France*, Paris, 1927, p. 159; O. Floca, *I culti orientali nella Dacia*, in *ED*, VI, 1936, p. 220.

⁶ M. Macrea, *Activitatea Muzeelor*, Cluj, 1956, p. 117.

s-au găsit și alte epigrafe grecești¹, dovadă că elementele greco-orientale, numeroase, se manifestau și prin scris, în dedicații făcute zeilor. Textul medalionului (probabil piesă de import) este clar și simplu, bine citit și interpretat de toți care l-au menționat:



Fig. 3. — Medalionul votiv, *CIG*, III, nr. 6814.

E I Λ E	milostiv
ω C M O I	să-mi (fie)
O C E P A Π I C	Serapis
K A I O I Θ E O I	și zeii
Π A N T E C	toți

I. I. RUSSU

ЭПИГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

V-ая серия

РЕЗЮМЕ

В этой серии «Эпиграфических заметок» исправлено чтение двух латинских надписей и снова опубликован посвятельный медальон с греческой надписью.

1. — *CIL*, III, 1120, посвятельный рельеф богу Митра; имя дарителя «SVAEMEDVS» исправлено на *Euhemerus*, общее число греческих имен в латинских и греческих надписях в Дакии достигает 390.

2. — *CIL*, III, 8076,19, глиняный светильник с именем «IAVIDO» должна быть повернут на 180°, чтобы таким образом можно было прочесть имя OCTAVI, постоянно встречающееся на светильниках в Дакии.

3. — *CIG*, III, 6814, глиняный посвятельный медальон, обнаруженный в коллекции одного из лиц в Клуজে.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Рельеф бога Митра *CIL*, III, 1120.

Рис. 2. — Светильник, *CIL*, III, 8076, 19.

Рис. 3. — Посвятельный медальон, *CIG*, III, 6814.

¹ *CIL*, III, p. 933, cerata IV, cf. p. 959, cerata XXV «Alexandrei Antipatri sekodo auktor segnai» scris cu litere grecești; inscripțiile votive grecești din Roșia și zona minieră: C. Daicoviciu, *Dacia*, VII—VIII, 1941, p. 301—303.

NOTES ÉPIGRAPHIQUES

V^e série

RÉSUMÉ

Cette nouvelle série de « Notes épigraphiques » rectifie la lecture de deux pièces latines et publie à nouveau un médaillon votif à inscription grecque.

1. *CIL*, III, 1120, relief votif mithriaque; le nom du dédicateur « SVAE-MEDUS » est corrigé en EVHEMERUS; le nombre total des noms grecs des inscriptions latines et grecques, trouvées en Dacie, s'élève à 390.

2. *CIL*, III, 8076, 19. Cette lampe en terre cuite, sur laquelle on lisait « IAVIDO », doit subir une rotation de 180°, ce qui permet de lire OCTAVI, nom fréquent sur les lampes de Dacie.

3. *CIG*, III, 6814. Il s'agit d'un médaillon votif en terre cuite, retrouvé dans la même collection d'un lycée de Cluj.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Relief mithriaque; *CIL*, III, 1120.

Fig. 2. — Lampe portant le nom de l'artisan; *CIL*, III, 8076, 19.

Fig. 3. — Médaillon votif; *CIG*, III, 6814.
